

Peter Björkman
Fittja bibliotek/Bibliotek Botkyrka
peter.bjorkman@botkyrka.se
2014

Folkbibliotekens uppdrag med avseende på litteracitet och flerspråkighet hos kortutbildade vuxna med svenska som andraspråk

Att kompetensutveckla sig som bibliotekarie innebär att översköljas av begrepp som läsning, läsfrämjande och delaktighet. Ett tydligt exempel var för mig Biblioteksdagarna i Umeå nu i våras. Därifrån tog jag framförallt med mig två iakttagelser. Det ena var att begreppet läsfrämjande användes konstant. I en tid då intresset för läsning upplevs svikta - samtidigt som färsk rapporter visar på försämrade läsfärdigheter i landet - användes ordet nästan som ett mantra i Umeå. Hur vi ska få fler människor att läsa var frågan som ständigt återkom. Det andra som slog mig var avsaknaden av flerspråkighetsperspektiv. Att det används en oerhört stor mängd språk i Sverige idag berördes inte, i alla fall inte i de sammanhang som jag tog del av.

Klart är hursomhelst att folkbiblioteken står inför stora utmaningar i bägge avseendena: såväl det omtalade läsfrämjandet, som den på biblioteksdagarna osynliggjorda flerspråkighet som idag kännetecknar vårt land. En ingång till dessa utmaningar är att diskutera och få mer kunskap om själva grundförutsättningen för läsande, nämligen själva läsförmågorna. Många vuxna har stora problem att läsa, och det finns de som aldrig fått möjligheten att lära sig att läsa och skriva. I denna text kommer jag att diskutera fenomenet litteracitet, med fokus på kortutbildade¹ i Sverige som har svenska som andraspråk. Syftet är att utforska folkbibliotekens uppdrag och verksamhet med avseende på detta.

¹ | *Utbildningsstatistik årsbok 2014* (s. 221) framkommer att ungefär 25% av de studerande på Svenska för invandare (sfi) endast har upp till sex års formell skolgång bakom sig. Detta ger en bild om vad kortutbildad skulle kunna betyda i det här sammanhanget.

På engelska kallas förmågan att läsa *literacy*, på svenska läskunnighet eller i en mer utvidgad och teoretisk bemärkelse, *litteracitet*. Dessa begrepp pekar dock inte mot någonting entydigt. Vad det innebär att vara - och att inte vara - läskunnig i ett allt mer flerspråkigt och komplext informationslandskap är givetvis allt annat än enkelt att svara på. I den här texten finns det inte möjlighet att gå till botten med detta. Istället berörs skissartat tre aspekter av frågorna, vilka jag tror är särskilt relevanta utifrån en folkbibliotekshorisont.

I den första delen diskuteras situationen med avseende på läskunnighet i världen och Sverige. Litteracitetsforskning är ett stort och expanderande kunskapsområde, och här begränsar jag mig till att beröra den spänning som råder mellan den begreppskritiska forskningen och de stora kvantitativa studierna som görs av vuxnas läskunnighet. De svenska resultaten från PIAAC-studien från hösten 2013 berörs även i denna del, med fokus på vad de säger om utrikes föddas läsfärdigheter.

I den andra delen utforskas folkbibliotekens uppdrag i förhållande till personer med svenska som andraspråk och som har mycket begränsade läsfärdigheter. Till hjälp tar jag policydokument som Bibliotekslagen, IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest, samt den svenska Språklagen.

Den tredje delen berör slutligen arbetet på lokal nivå. Jag arbetar som bibliotekarie i Botkyrka, och kommer här att redogöra för hur vi de senaste åren försökt utveckla en verksamhet kring dessa frågor.

Del 1. Litteracitet i världen och Sverige.

I vårt samhälle är läskunnighet en förutsättning för demokratisk delaktighet. Genom sin betydelse för utbildning, arbetsmarknad och politiskt deltagande är läskunnighet en *mänsklig rättighet*, och är på så sätt en global angelägenhet. Många internationella organisationer arbetar med frågorna, och den Unesco-koordinerade rörelsen Education For All (EFA) tillhör de främsta. På Unescos hemsida för målsättningarna med EFA står det att uppskattningsvis 776 miljoner vuxna saknar grundläggande läsförmåga, vilket utgör ungefär 16 procent av världens vuxna befolkning.² Två tredjedelar av dessa är kvinnor. De flesta länder har gjort små framsteg de senaste åren, och mycket tack vare förbättrad tillgång till grundskola runtom i världen förväntas antalet minska de kommande åren. Det finns dock platser i världen där det står still, eller rentav går bakåt.

Ovanstående siffror ger en bild av problemen i världen, men vad säger den mer kvalitativt inriktade forskningen om litteracitet? Vad betyder det att vara läskunnig? Det finns ingen möjlighet att gå på djupet med detta här. Det kan dock sägas att synen på litteracitet har genomgått förskjutningar, från en mer traditionell syn, där själva akodningsförmågan stått i fokus. Kriterierna för huruvida en person var läskunnig begränsades ofta till huruvida en person kunde avkoda skrivstecken eller inte. Begränsningarna i en sådan syn är uppenbara, eftersom den inte tar hänsyn till läsförståelsen. Förskjutningen har därför varit mot en allt mer funktionell syn på litteracitet. En sådan tar fasta på förmågan att använda kunskap i sociala och kulturella sammanhang utifrån individuella behov.³ Det har gjorts många försök att definiera vad funktionell litteracitet skulle vara, och en tidig och ofta citerad definition

² Goal 4 – Increase adult literacy by 50 per cent (2010).

³ Vidare vägar och vägen vidare – svenska som andraspråk för samhälls- och arbetsliv. Betänkande av sfi-utredningen. SOU 2003:77 (2003).

gjordes av William S. Gray i boken *The teaching of reading and writing* från 1956. Där sägs en funktionellt läskunnig person vara förmögen ”to engage effectively in all those activities in which literacy is normally assumed in (their) culture or group”.⁴ Definitionen är inte oproblematiserad och väcker förstås många frågor, men var ändå ett viktigt steg i förståelsen av läskunnighet som socialt situerad, där kontexten har stor betydelse. En sådan idé om funktionell litteracitet som socialt situerad är mycket intressant ur ett andraspråksperspektiv, inte minst när väldigt kortutbildades situation beaktas. Då läsfärdighet uppfattas och värderas olika på olika platser i världen, och också har skild social betydelse, riskerar en flytt till ett nytt land få stora sociala konsekvenser. Flera studier som behandlar kortutbildade invandrarers upplevelser av det svenska samhället bekräftar detta. Exempelvis skriver Ann-Sofie Björling:

Resultatet i studien påvisar att vara nyanländ och analfabet i Sverige inte innebär en vardag som är helt friktionsfri då avsaknaden av läs- och skrivförmågan, som varit en del av vardagen i hemlandet, uppdragas till att bli ett problem.⁵

Många kortutbildade upplever en förlust av status när de kommer till ett så textbaserat samhälle som det svenska. Berit Lundgren skriver exempelvis i en studie av kortutbildade kvinnor att många känner att deras arbete med hushållning och barnskötsel hade status i hemlandet, till skillnad från hur de upplever sin situation i Sverige. De menar att de inte lever upp till den svenska normen, att vara läs- och skrivkunnig, och att denna oförmåga leder till att de inte motsvarar samhällets förväntningar.⁶

Historiskt har idén om funktionell litteracitet ofta varit knuten till frågor om arbetsmarknad och ekonomisk utveckling. Organisationer som Unesco har drivit många av sina kampanjer med argument om den mätbara effekten av en ökad läskunnighet förväntas ha. David Barton beskriver i sin bok *Literacy: An Introduction to the Ecology of Written Language*:

From the beginning Unesco gave high priority to literacy programmes. Early programmes were based on the assumption of a strong, causative link between literacy and social development. It was claimed that literacy, via the attitudes and cognitive skills it fosters in individuals, promoted economic development and prosperity in society in general. Literacy therefore became an essential first step in the attempt to develop ”underdeveloped” countries. The aim was to eliminate poverty, disease and so-called ”traditional but unproductive forms” of social organization.⁷

Antaganden av detta slag har fått mycket kritik, och även Unesco har blivit allt mer självkritiska. Det har visat sig mycket svårt att visa på tydliga orsakssamband, liksom idén om att ”föra in” läskunnighet från utsidan har visat sig problematisk ur en lång rad perspektiv. Dessutom har många stora internationella kampanjer som syftat till att förbättra vuxnas funktionella läskunnighet misslyckats.

David Barton menar att ett av problemen varit glappet mellan verklighet och retorik. De undervisningsmetoder som använts för att förbättra vuxnas läskunnighet runtom i världen har i en överväldigande stor utsträckning varit traditionella, där läsfärdigheter lärts ut som om de vore universella färdigheter. Om idén om funktionell litteracitet vilar på social och kontextuell grund, torde inriktningen snarare vara en annan, och utgå från de konkreta behov människor upplever i sin vardag. Ur ett sådant perspektiv skulle det inte finnas en utan många slags

⁴ Barton (2007). Sid. 190.

⁵ Björling (2011). Sid. 2.

⁶ Lundgren (2005). Sid. 151-153.

⁷ Barton (2007). Sid. 190.

litteracitet, som på olika sätt är ”inbäddade” i kulturella kontexter, där olika situationer och behov ställer skilda krav. Med ett sådant perspektiv på litteracitet blir det i slutändan väldigt svårt att tala om antingen-eller när det gäller läskunnighet. Sedan en stor konferens i Jomtien i Thailand under International Literacy Year 1990 har perspektivet förskjutits allt mer mot de insatser som svarar mot lokala behov. Enligt David Barton råder det dock fortfarande ett stort glapp mellan de insikter som gjorts och de konkreta insatser som görs.⁸

En viktig orsak till detta glapp är enligt Barton samhällets fixering vid *mätbarhet*. Han menar att ett grundproblem ligger i föreställningen om litteracitet som *en* färdighet. Läskunnighet betraktas ofta som en isolerad färdighet, som förvärvas i skolan efter ett visst givet utvecklingsschema. Problemet med detta synsätt är att litteracitetens sociala dimensioner underskattas kraftigt, samt betonar vissa former av litteracitet på bekostnad av andra. Tyvärr tenderar media och politiker att förstå frågorna på detta sätt, vilket enligt Barton beror på samhällets tendens att begära mätbarhet och kontroll av mänsklig aktivitet.⁹ Något så komplext som litteracitet reduceras på så sätt lätt till en fråga om siffror och stapeldiagram.

Under hösten 2013 publicerades de svenska resultaten av den stora OECD-studien PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies). Resultaten skulle säkerligen kritiseras av de litteracitets-forskare som likt Barton har en mer social och kontextuell förståelse av vuxnas litteracitet. Men trots att klyftan mellan den kvalitativa och kvantitativa förståelsen är svår att överbrygga, kan vi kanske ändå anta att PIAAC-studien säger *något* om funktionell litteracitet i landet, då testet i stor utsträckning gjordes med texter som vi förväntas möta som medborgare i Sverige (nyheter, annonser, myndighetstexter, etc).

I PIAAC-studien delar man in kunskapen i landets språk i sex olika nivåer. Bland svenskarna var det 13% som låg på de två lägsta nivåerna i läsning. I en artikel i tidskriften *Välfärd* (SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och välfärd) hävdas om detta resultat: ”*Dessa personer kan endast utföra enkla läsuppgifter och har därmed ofta problem med att klara kraven i samhället och arbetslivet.*”¹⁰ I artikeln framgår också att det är stora skillnader mellan inrikes och utrikes födda i Sverige, och att dessa skillnader är större i Sverige än i något annat OECD-land. Förvisso konstateras det även att bortfallet bland utrikes födda med språkproblem är väldigt stort i många av de deltagande länderna, men även med hänsyn till detta ligger Sverige över snittet när det gäller skillnaden mellan inrikes och utrikes födda. Det är dock väldigt stora skillnader i Sverige inom gruppen utrikes födda, vilket inte är förvånande, då den utgör en mycket heterogen grupp som invandrat under olika tidsperioder och av varierande skäl. Även tidsaspekten lyfts fram som viktig, och personer som bott lång tid i landet har väsentligt bättre resultat. Även språkaspekten lyfts fram: svenskan är ett litet språk internationellt, och i exempelvis länder där engelska är huvudspråk är skillnaden betydligt mindre mellan inrikes och utrikes födda. En tredje aspekt som lyfts fram är orsaken till invandring. Till Sverige har många invandrat av flykting- eller anhörigskäl, och färre har kommit som arbetskraftsinvandrare om en jämförelse görs med andra länder inom OECD. Denna aspekt relaterar även till frågan om utbildningsnivå. Generellt sett har personer som invandrat till Sverige en hög utbildningsnivå, men det finns också en grupp som är väldigt kortutbildad. I den officiella statistiken om deltagande deltagande i svenska för invandrare (sfi) framgår att 14 409 av de 102 434 som deltog i sfi 2011 har mindre än tre års

⁸ Barton (2007). Sid. 192.

⁹ Barton (2007). Sid. 160.

¹⁰ Eriksson & Larsson (2014).

skolbakgrund.¹¹ Detta utgör en utmaning, inte minst eftersom bristande möjligheter att läsa väl på sitt modersmål försvårar inläringen av nytt språk och dess skriftsystem.

När vi tar del av dessa resultat är det viktigt att inte dra några slutsatser om människors förmågor och oförmågor. Att inte vara läskunnig på svenska säger ingenting om läskunnighet på andra språk, och kort utbildningsnivå säger ingenting om intellektuell kapacitet, och inte heller nödvändigtvis någonting om läskunnighet. Många har lärt sig att läsa utan formell skolgång, exempelvis via släktingar. På samma sätt finns det människor som genomgått grundskola men som ändå har mycket begränsade färdigheter. Det går inte att göra enkla generaliseringar. Likväl finns det människor som aldrig lärt sig att läsa och skriva. Det är därför viktigt att reflektera kring vad detta betyder i ett samhälle som är så pass textbaserat som det svenska. Ökad medvetenhet om utmaningarna är dock bara det ena sidan av myntet. Det andra är att bli mer mottaglig för de kunskaper som dessa ofta osynliggjorda personer har.

I vardagsspråket kallas personer som inte kan läsa och skriva *analfabeter*, eller i vissa fall *illiterata*. Forskning har dock visat att det är väldigt svårt att använda dessa begrepp på ett teoretiskt meningsfullt sätt, eftersom en människa kan vara analfabet eller illiterat enligt en definition, men samtidigt inte enligt en annan. Det har helt enkelt visat sig mycket svårt att skapa en antingen-eller-skala som är användbar i vetenskapliga sammanhang. Ytterligare problem med dessa begrepp är att de kan vara starkt *stigmatiserande*. Betydelsen och användningen av orden sträcker sig bortom frågan om läskunnighet: de används även på ett nedsättande sätt om bristande kunskap i allmänhet och även om bristande intelligens. Jag tror därför att det kan vara klokt att lyssna på Åsa Wedin, fil.dr i tvåspråkighetsforskning:

Människor har helt olika typer av kunskap och erfarenheter när det gäller läsning och skrivning. För att undvika risken att människor, som inte haft tillfälle att lära sig läsa och skriva på ett sätt som det svenska samhället kräver, betraktas som en enhetlig massa som väcker dessa associationer, föredrar jag därför att inte använda vare sig orden *analfabet*, *analfabetism* eller *illiterat*. Istället väljer jag att tala om människor som inte kan läsa och skriva och som ska göra det för första gången i vuxen ålder...¹²

Del 2. Litteracitet och folkbibliotekens uppdrag

Folkbibliotekens framväxt och utveckling är hårt knuten till visionen om ett demokratiskt samhälle. Därför är det inte förvånande att kopplingen mellan läskunnighet och demokrati är essentiell för folkbiblioteken. Själva förmågan att läsa är i många avseenden en grundförutsättning för att ta del av bibliotekens utbud. I Bibliotekslagen förklaras bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet ha som ändamål att "verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning."¹³ Denna formulering torde ha en djupgående innebörd när det gäller frågan om bibliotekens arbete kring vuxnas litteracitet. Vidare står det i IFLAs/Unescos folkbiblioteksmanifest att folkbibliotek ska: "Stödja och delta i läskunnighetsfrämjande aktiviteter och program för alla åldersgrupper, samt vid behov ta initiativ till sådan verksamhet".¹⁴ Bland folkbibliotekens uppgifter ingår helt enkelt att verka för alla människors rätt till läskunnighet.

För personer med bristande läskunnighet är dock biblioteket inte alltid en självklar plats. Många upplever sannolikt att biblioteket inte är en plats för dem. Vuxna med låg grad av

¹¹ *Utbildningsstatistisk årsbok 2014* (2014).

¹² *Wedin* (2010). Sid. 50-51.

¹³ *Bibliotekslag (2013:801)* (2013).

¹⁴ *IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest* (2014).

läskunnighet är inte heller självklara eller alltid uttalade målgrupper på landets bibliotek, trots att det som sagt finns goda skäl till ökat fokus på dessa personer. Frågan är om vi som arbetar inom folkbibliotekssektorn vet tillräckligt mycket om dessa frågor? Har vi den kunskap och kompetens som krävs för att bli bättre på vårt demokratiskt grundade arbete gentemot lässvaga grupper, och på så sätt bidra till att skapa möjligheter för alla att delta i de samtal som förs på olika arenor? På många bibliotek finns förstås en stor kunskap om lättläst litteratur. Det finns även välfungerande samarbeten mellan folkbibliotek och sfi i många kommuner, och frågan om digital delaktighet är levande runtom i landet. Insatser görs och det finns många engagerade bibliotekarier därute. Men har vi en mer systematisk kunskap kring frågorna? Vad vet vi om förutsättningarna hos de med svenska som andraspråk vars läskunnighet är mycket begränsad?

Under våren 2014 genomförde Regionbibliotek Stockholm en fokusgrupp om *illiteracitet och folkbibliotek*. Fokusgruppen samlade enbart bibliotekspersonal från bibliotek som ligger i så kallat ”socialt utsatta” områden med en befolkning som i mycket stor utsträckning utgörs av etniska minoriteter. Jag var närvarande, och har även tagit del av den sammanfattning som blev resultatet. Alla som medverkade hade erfarenhet som berör frågorna från sin egen verksamhet. Den generella bilden var dock att det inte pratas så mycket om det. Människor med låg grad av läskunnighet upplevdes också ha strategier för att dölja sina svårigheter, och då frågan är så pass liten i det offentliga samtalet, osynliggörs frågan så att säga från båda hållen. Gruppen diskuterade även frågan utifrån digital delaktighet, demokrati och delaktighet i samhället, och då inte minst när det gäller kontakten med myndigheter och annan offentlig service. En viss kunskap fanns i gruppen om medier som skulle passa för målgruppen, även om det upplevdes svårt att bygga upp ett bra bestånd.

I folkbibliotekens uppdrag kring frågan om litteracitet och flerspråkighet möts flera av folkbibliotekens grundläggande frågeställningar. I den svenska Språklagen står det att svenskan är huvudspråk i landet och ska fungera som ett gemensamt språk. Alla som är bosatta i Sverige ska ha *tillgång* till svenskan, och det allmänna ska ha ett särskilt ansvar för att den enskilde får tillgång till detta språk.¹⁵ Det är således tydligt att biblioteken har någon form av ansvar att ge tillgång till svenska, även när läsfärdigheter saknas. Innebörden i detta fördjupas i bibliotekslagen, där en central dimension tillkommer - flerspråkighetsaspekten. Den femte paragrafen i Bibliotekslagen lyder:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på

1. de nationella minoritetsspråken,
2. andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska, och
3. lättläst svenska.¹⁶

Biblioteken ska genom exempelvis lättläst litteratur ge tillgång till det svenska språket. Men biblioteken ska också genom tillgång till litteratur på andra språk främja språkutveckling på dessa språk. När det gäller gruppen kortutbildade är detta centralt, eftersom litteracitetsutveckling hos vuxna sker mest effektivt på modersmålet. Det handlar alltså inte enbart om att tillhandahålla material och tjänster som underlättar skriftspråksutveckling på svenska, utan i minst lika hög grad även på andra språk.

¹⁵ *Språk för alla – en språklag införs* (pressmeddelande).

¹⁶ *Bibliotekslag (2013:801)* (2013).

Om vi upplever att det finns brister i vårt arbete kring dessa frågor behöver vi fundera kring hur vi ska tillgodogöra oss den kunskap som krävs för att utveckla verksamheten. Vilket ansvar har Kungliga biblioteket, Internationella biblioteket, regionbiblioteken, och de enskilda folkbiblioteken? I detta ligger också frågan om vilket ansvar utbildningarna i Biblioteks- och informationsvetenskap har för yrkeskårens professionella beredskap och kompetensutveckling.

Del 3. Erfarenheter från Botkyrka

3.1. Samarbete och panelsamtal

Arbetet med frågan om kortutbildade vuxna med svenska som andraspråk tog sin början i ett samarbete. Vi hade under ett par års tid utvecklat en kontakt med den ideella föreningen Botkyrka kvinnoresurscenter i Norsborg, särskilt kring programverksamheten. Föreningen arbetar med och för jämställdhet och har ett särskilt fokus på arbetsmarknads- och utbildningsfrågor. Tillsammans arrangerade vi exempelvis ett välbesökt panelsamtal om jämställdhet, dit bland annat Gudrun Schyman och forskaren René León Rosales var inbjudna. I dialog med dem fick vi även upp ögonen för en grupp som de står i daglig kontakt med, men som kanske inte så ofta besöker bibliotek: kvinnor med ett annat språk än svenska som förstaspråk, och som har väldigt kort utbildningsbakgrund.

Diskussionerna med Botkyrka kvinnoresurscenter blev inledningen på en läroprocess som fortfarande pågår. Det var uppenbart att vi behövde mer kunskap för att nå dessa målgrupper och för att kunna utveckla biblioteksverksamhet som svarar mot deras behov. Första steget blev att tillsammans arrangera ett panelsamtal under hösten 2012 - *Analfabetism i Sverige?* Botkyrka kvinnoresurscenter kände nämligen en viss frustration inför vad de upplevde som en passivitet från kommunen kring frågorna, inte minst ur ett arbetsmarknadsperspektiv. De ville att kommunen skulle lyssna. Som kommunal tjänsteman med ansvar för verksamheten på Hallunda biblioteks öppna scen kändes det därför inspirerande att hjälpa föreningen att lyfta frågan, inte minst eftersom den så starkt rör folkbibliotekens uppdrag. Det kändes helt enkelt som om båda parterna hade mycket att vinna på att frågorna kom upp i ljuset.

Allt eftersom har vi förstått att begreppet analfabet är väldigt problematiskt. Begreppet syftar på någon som inte kan läsa och skriva alls, och i en utvidgad och mer vardaglig bemärkelse någon som är helt okunnig inom något område.¹⁷ Litteracitetsforskningen har i viss utsträckning övergivit begreppet, dels på grund av att det kan vara väldigt svårt att avgöra vem som skulle vara det, och dels för att det är ett värdeladdat ord som kan vara stigmatiserande. Att ha samtalet på Hallunda bibliotek gav dock energi åt vårt eget tänkande kring frågorna, och ledde så småningom till två bokcirklar på mycket lätt svenska.

3.2. Bokcirklar på mycket lätt svenska

I Hallunda genomförde bibliotekarien Mauricio Rogat under hösten 2013 en bokcirkel i samarbete med Botkyrka folkhögskola, och i Fittja bedrev jag fram till våren 2014 en uppsökande bokcirkel i samarbete med den ideella föreningen Verdandi. De fem personer som deltog i bokcirkeln i Fittja tillbringar mycket tid i Verdandis föreningslokaler på Krögeravägen. Där hjälper de till med städning, matlagning, och har även har en ateljé där de syr och knyter mattor enligt kurdisk hantverkstradition. Bokcirkelns två första tillfällen

¹⁷ Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (SAOL).

handlade om att bekanta sig med gruppen. Jag tillbringade ungefär tre timmar med dem innan vi ens började läsa. Detta eftersom jag kände ett behov av att lära känna dem, samt ge dem en chans att lära känna mig. Samtliga i gruppen har bott över tjugo år i Fittja. En del har en del svensk arbetslivserfarenhet, andra har det inte. Två av deltagarna har aldrig gått i skolan, med undantag av några månader på sfi. En deltagare har gått motsvarande upp till högstadiet i Turkiet, och de andra två har mellan tre och fem år i skola. Gemensamt för dem alla är att deras svenska språkkunskaper var mycket begränsade.

Jag märkte snabbt att de flesta i gruppen klarade av själva *avkodningen*, dvs. de kunde identifiera och uttala orden, och på så sätt potentiellt få tillgång till deras mening. Denna förmåga varierade dock i gruppen, och en person hade mycket stora problem att avkoda texten vid uppläsning. Hon fick då hjälp av de andra i gruppen. Avkodningen var med andra ord inte den största utmaningen. Istället var det läsprocessens andra huvudmoment som ställde till problem: *förståelsen*. Diskrepensen mellan förmågan att avkoda och förmågan att förstå var i många fall nästintill total. Jag märkte att de förstod många ord, särskilt när vi stannade vid orden och försökte prata om dem. De har ju trots allt bott väldigt länge i Sverige. Svårigheterna hade istället med syntax att göra. Det var hur orden kombinerades till meningar som ställde till problem. Eftersom berättelser byggs upp av ord som kombineras med varandra riskerade därför läsoplevelsen hela tiden att fullständigt kollapsa. Många gånger var jag osäker på om de verkligen förstod även efter att vi pratat om det vi läst. Bokens illustrationer var då till viss hjälp. Ibland var Verdandis föreståndare med, och då kunde vi övervinna språkhindren. Hon har helt enkelt översatt till turkiska, vilket alla deltagarna behärskade. I dessa situationer har vi gemensamt kunnat glädjas åt Sara Wadells berättelse.

Under arbetets gång kände jag mig ofta väldigt utlämnad till mina egna pedagogiska förmågor och oförmågor. Det var en fascinerande och givetvis frustrerande upplevelse: vid en del tillfällen kände jag att verksamheten kanske inte gav någonting, annat än för mig. Jag märkte att motivationen stundom sviktade hos somliga i gruppen. I dessa skeden var det lätt att ta täckning bakom sin otillräckliga förmåga och fråga sig själv: jag är inte lärare, borde jag egentligen syssla med detta? Men frågan gnagde: vad betyder alternativen? Att inte göra någonting annat än att köpa in böckerna? Hur läsfrämjande skulle det vara? Dessa personer besöker inga bibliotek. Och dessutom märkte jag ju att vi trots allt hade roligt när vi läste.

När det gäller att främja läsning av lättläst litteratur fick jag under arbetets gång en stark känsla att det är nödvändigt att i stor utsträckning förskjuta fokus från medierna till de som förväntas använda dem. Att lära känna och aktivt försöka förstå den erfarenhetsrikedom och komplexitet som lättläst litteratur pekar mot (dvs. läsarna), kommer långsiktigt att bidra till att förmågan att utvärdera och förmedla lättläst text fördjupas och förbättras.

3.3. EU-finansierad workshop och konferens

Den mest ambitiösa satsningen i Botkyrka möjliggjordes dock genom finansiering från EU:s Lifelong Learning Programme (Grundtvig). Under arbetet med Botkyrka internationella bokmässan 2013 hade vi fått kunskap om att det var möjligt att söka pengar ur denna fond för att driva ett professionsinriktat projekt inom områdena läskunnighet (literacy) eller räknefärdighet (numeracy). Eftersom vi kände ett behov av kompetensutveckling inom området, samt ville få mer kunskap om hur andra tänkte och arbetade med frågorna, ansökte vi om pengar för att hålla en enveckas workshop i Botkyrka. Vi beviljades medel att hålla workshopen *Adult illiteracy and second language perspectives: toward a public library collaboration in Europe*.

Vår drivkraft i arbetet med workshopen var att skapa ett tillfälle att utforska hur folkbiblioteken kan utveckla sitt läskunnighetsfrämjande arbete. Vi ville även få kunskap om bibliotekariers arbete i Europa. Det mer konkreta syftet med workshopen var dock att samla bibliotekspersonal från olika delar av Europa för att diskutera litteracitet och flerspråkighetsperspektiv, med ambitionen att skapa ett biblioteksnätverk. Planeringen av workshopen tog drygt nio månader, och arbetet var tungt eftersom det kombinerades med våra övriga bibliotekariesysslor. Under arbetets gång bestämde vi att vi skulle kombinera workshop-delen med en öppen föreläsningssedel - som vi kallade *Literacy for all - Botkyrka 2014* -, dit biblioteksmedarbetare och pedagoger var inbjudna. Givetvis var även en intresserad allmänhet inbjuden.

Workshopen och de öppna föreläsningarna hölls i Hallunda bibliotek/Hallunda Folkets Hus 9-13 juni 2014, och workshopen samlade 20 deltagare från sammanlagt 14 europeiska länder. Det var ett stort intresse att vara med, och nästan hundra ansökningar kom in. När vi gjorde urvalet ville vi ha en så stor geografisk spridning på deltagarna som möjligt. Vi ville även välja de deltagare som hade erfarenhet och intresse av arbete med vuxnas litteracitet. Bland de som till sist valdes ut fanns biblioteksmedarbetare från Nederländerna, Tyskland, Bulgarien, Rumänien, Portugal, Polen, Storbritannien, Spanien, Italien, Tjeckien, Lettland, Slovenien, Sverige, och Irland.

Veckan bjöd på ett stort antal program. Bland annat talade Rosario Ali Taikon om romernas situation i Europa, och lyfte fram något som för oss i projektgruppen hade varit centralt genom hela arbetsprocessen, nämligen mänskliga rättigheter. Forskaren Qarin Franker höll en initierad och tankeväckande föreläsning om kortutbildade invandrare och litteracitet, och Kristian Nagel Delica från Roskilde universitet talade om hur några bibliotek i Danmark tillsammans med kommunala aktörer inom hälsa, utbildning och arbetsmarknad skapat verksamheter och sammanhang som bättre svarade mot befolkningens behov. Även Lisa Krolak, bibliotekarie vid Unesco Lifelong Learning Institute i Hamburg, medverkade. Hon deltog i de tre första dagarnas workshop, och höll även en väldigt intressant föreläsning om folkbiblioteks roll när det gäller vuxnas litteracitet. Bland annat berättade hon om databasen LitBase (The UNESCO Institute for Lifelong Learning's Effective Literacy & Numeracy Practices Database), där "best practice"-exempel från bibliotek i hela världen finns samlade.

Workshop-veckan resulterade i att det europeiska biblioteksnätverket *Literacy for all* bildades. Nätverket är öppet för alla biblioteksmedarbetare i Europa som är intresserad av frågorna, och dess "mission statement" lyder:

Literacy for all is a network on adult literacy and libraries in Europe. The mission is to create spaces for exchange of ideas and mutual encouragement among library workers, with the purpose to further develop library services that promotes literacy among Europe's adult population.

Plattformen för nätverket utgörs främst av en sluten Facebook-grupp, men den workshop-blogg vi skapat för att kommunicera kring vår workshop är även omvandlad till en kanal för nätverket (<http://literacyforallnetwork.wordpress.com>). Det finns även ett twitterkonto, [@literacyeurope](https://twitter.com/literacyeurope).

Resultat och diskussion

I denna text har jag diskuterat fenomenet litteracitet hos kortutbildade, med fokus på grupper i Sverige som har svenska som andraspråk. Syftet har varit att utforska folkbibliotekens uppdrag med avseende på denna grupp, samt även att beskriva hur vi inom Bibliotek Botkyrka arbetat med frågorna. Det är tydligt att det finns problem som relaterar till de demokratiska förutsättningarna hos kortutbildade i Sverige med svenska som andraspråk. I bibliotekssammanhang är detta relativt outforskat, även om det förstås finns exempelvis bibliotekarier inriktade mot sfi-utbildningar som har såväl erfarenheter som kunskaper. Det har också blivit tydligt att det finns ett ansvar att anpassa folkbiblioteksverksamhet så att den bättre passar dessa grupper, både när det gäller att tillgängliggöra det svenska språket som de enskilda personernas modersmål. En utmaning är okunskap om frågorna, som nog delvis beror på frågornas osynlighet inom såväl politik som kulturliv.

Det finns tre spår som jag särskilt vill lyfta fram som nödvändiga för att komma framåt. Det första är att inleda dialoger med målgruppen. Detta förutsätter utåtriktade insatser. För att kunna utveckla bestånd, främja ett gott bemötande, samt utveckla programverksamhet och it-satsningar med utgångspunkt i målgruppens behov och önsknings, fordras det att vi som arbetar inom bibliotekssektorn får mer kunskap. Det skulle exempelvis kunna ske genom fokusgrupper och andra liknande metoder. Att få till stånd detta kan ske i samarbete med föreningar eller utbildningsinstitutioner som sfi eller folkhögskolor. Arbetet i Botkyrka har i detta avseende kommit en bit, och 2015 tar vi nästa steg. Tillsammans med Kommunledningsförvaltningen i Botkyrka har vi formulerat ett gemensamt åtagande, som säger att vi ska arbeta med en dialogmetod för att få mer kunskap om denna grupps behov och önskemål. Tanken är givetvis att dessa dialoger ska leda till konkret verksamhet. Med konkret verksamhet menas både ny verksamhet och anpassning av redan befintlig.

Ett annat centralt spår har att göra med rekrytering, organisation och resursfördelning. Behovet av att få in flerspråkig kompetens på folkbiblioteken i landet har diskuterats länge. Arbetstempot måste dock höjas i detta utvecklingsarbete, inte minst med anledning av det perspektiv som jag diskuterat i denna text. Att arbeta med dessa frågor kräver dock inte enbart språkig kompetens och andra kompetenser relaterade till dessa frågor, utan även tid. Detta kan tyckas självklart. Men ska sådana prioriteringar göras kommer det att finnas verksamheter, ofta uppskattade av såväl personal som besökare, som "förlorar" på en sådan prioritering. Det är ett pris folkbiblioteken måste vara beredda att betala om inte nya resurser skjuts till.

En att annat centralt spår är ökad samverkan. Skapandet av nätverket *Literacy for all* utgick från en sådan tanke om delande av resurser. Det ska dock sägas att arbetet i Botkyrka har varit krävande. En viktig orsak till detta är att vi inte haft de resurser som krävs för att både skaffa oss mer kunskap och samtidigt utveckla verksamheterna i den takt vi önskat. Arbetet tar mycket tid i anspråk. Därför känns det viktigt att fler delar av bibliotekssektorn tar sig an frågorna, särskilt regionbibliotek och andra resurser för folkbiblioteken, såsom Kungliga biblioteket och Internationella biblioteket. Frågorna är delvis outforskade, och det är därför viktigt att också utbildningarna får in dessa aspekter. Det är inte ett försvinnande litet problem i Sverige, även om gruppen kanske inte tillhör de traditionella biblioteksanvändarna. Tvärtom utgör litteracitet och flerspråkighet hos kortutbildade med svenska som andraspråk en demokratiutmaning i Sverige 2014, som på ett direkt sätt talar till många av de utvecklingsområden som enligt såväl lagar som internationella riktlinjer ska prioriteras av biblioteken.

Litteraturförteckning

Barton, David (2007). *Literacy: an introduction to the ecology of written language*, Malden: Blackwell.

Bibliotekslag (2013:801) (2013). http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2013-801/ [2014-10-01]

Björling, Ann-Sofie (2011). *Situationen för andraspråksinlärare som aldrig har tillägnat sig läs- och skrivförmågan: En kvalitativ intervju med tre analfabeter studerande inom SFI*. Högskolan Gävle. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:422316/FULLTEXT01.pdf> [2014-10-04]

Eriksson, Anna & Larsson, Lotta (2014). Läsfärdigheter skiljer stort bland utrikes födda, *Välfärd* 2/2014. <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/Lasfardigheter-skiljer-stort-bland-utrikes-fodda/> [2014-10-01]

Goal 4 – Increase adult literacy by 50 per cent, *United Nations Educational Scientific and Cultural Organization / EFA Goals*, <http://www.unesco.org/en/efa/efa-goals/adult-literacy> [2014-10-01]

IFLA:s/Unescos folkbiblioteksmanifest. *Bibliotekens internationella manifest*. <http://www.biblioteksforeningen.org/wp-content/uploads/2014/03/BIBLIOTEKENS-INTERNATIONELLA-MANIFEST-WEBB-UTSKRIFT.pdf> [2014-10-01]

Lundgren, Berit (2005). *Skolan i livet - livet i skolan: Några illitterata invandrarkvinnor lär sig tala, läsa och skriva på svenska som andraspråk*. Umeå universitet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:143664/FULLTEXT01.pdf> [2014-10-01]

Språk för alla - en språklag införs (pressmeddelande) (2009) <http://www.regeringen.se/sb/d/11602/a/127152> [2014-10-01]

Svenska akademiens ordlista över svenska språket (SAOL) http://www.svenskaakademien.se/svenska_sprak/svenska_akademiens_ordlista/saol_pa_natet/ordlista [2014-10-01]

Utbildningsstatistisk årsbok 2014 (2014). <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Publiceringskalender/Visa-detaljerad-information/?publobjid=19826+> [2014-10-04]

Vidare vägar och vägen vidare – svenska som andraspråk för samhälls- och arbetsliv. Betänkande av sfi-utredningen. SOU 2003:77 (2003), Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Wedin, Åsa (2010), *Vägar till svenskt skriftspråk för vuxna andraspråksinlärare*, Lund: Studentlitteratur.